

Mikko Korhonen

UNKARILAINEN LAITOS 60 VUOTTA

Unkarin akateeminen opetus ja tutkimus alkoi Suomessa paljon ennen Helsingin yliopiston unkarilaisen laitoksen perustamista. Kiinnostus uncaria kohtaan Ruotsi-Suomen oppineiden keskuudessa virisi jo 1600-luvun lopulla, kun havaittiin, että valtakunnan toinen kieli, joka niin täydellisesti poikkesi valtakunnan pääkielestä, muistutti kaukana Keski-Euroopassa puhuttavaa uncaria. Upsalasta suomalais-unkarilaisten vertailujen harrastus tuli myös Turkuun. Turun akatemian logiikan ja metafysiikan professori Johan Welin (k. 1744) esitti eräässä vuodelta 1736 olevassa käsikirjoituksessaan pitkän listan suomalais-unkarilaisia sanavertailuja. Tunnettua on, että Henrik Gabriel Porthan tutki suomen ja unkarin suhdetta ja teki alan keskieuropalaista tutkimusta meillä tunnetuksi sekä perehtyi käytännössäkin unkarin kieleen vieraillessaan Göttingenissä kesällä 1779.

Varsinaisesti unkarin toi Suomen yliopistoon kuitenkin August Ahlqvist. Tultuaan suomen kielen ja kirjallisuuden professoriksi Elias Lönnrotin jälkeen 1863 hän kohotti tutkintovaatimusten tieteellistä tasoa tähdentäen erityisesti sukukielten merkitystä suomen kielen opiskelussa. Ensimmäisenä suomalaisena hän kirjoitti ja julkaisi tieteellisen tutkimuksen suomen ja unkarin sukulaisuudesta «Om ungerska språkets förvandtskap med finskan» (1863). Hänen professorikaudellaan alkoi yliopistossamme myös säännöllinen unkarin kielen opetus. Ensin Oskar Blomstedt, joka väitteli 1869 aiheenaan «Halotti beszéd ynnä sen johdosta vertailevia tutkimuksia suomen, unkarin ja lapin kielestä», nimitettiin samana vuonna suomen ja unkarin kielen dosentiksi. Sitten Antti Jalava 1881 tuli unkarin kielen ylimääräiseksi lehtoriksi, missä tehtävässä hän oli aina kuolemaansa vuoteen 1909 saakka. Jalavan jälkeen unkarin lehtoriopetukseen tuli pitkähkö katkos. Aivan kokonaan unkarin ei kuitenkaan yliopiston ohjelmasta jäänyt. Yrjö Wichmann, suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori, luennoi unkarin kielestä, unkarin kielitieteestä, Aranyista ja hänen runoudestaan sekä Petöfistä ja hänen runoudestaan.

Tilanne muuttui vasta 1925, jolloin yhä lisääntynyt unkarin kielen,

kirjallisuuden ja kulttuurin harrastus sekä vilkastunut suomalais-unkarilainen kanssakäyminen vaikuttivat siihen, että Helsingin yliopistoon perustettiin unkarin kielen vakinainen lehtorinvirka. Ensimmäiseksi lehtoriksi tuli tohtori Gyula Weöres, joka sitten olikin virassa aina vuoteen 1942. Uusi lehtoraatti sai kirjalahjoituksia Unkarista. Jotta kirjasto olisi voitu pitää omana erillisenä yksikkönään, ryhdyttiin toimiin unkarilaisen laitoksen perustamiseksi. Noihin aikoihin Helsingin yliopisto ei ollut organisoitunut laitoksittain, kuten nykyään. Laitoksia oli yleensä vain laboratorioaineissa ja sellaisissa aineissa, joissa tutkimus ja opetus käytti koevälineitä tai joissa oli sellaisia laajoja kokoelmia, joiden ylläpito ja hoito vaati oman tilansa ja omat järjestelynsä. Historiallis-kielitieteellisessä osastossa oli vain kaksi tällaista ainelaitosta, nimittäin fonetiikan laboratorio ja taidehistorian veistokuvakokoelma. Sen lisäksi oli historiallis-kielitieteellinen seminaarikirjasto, joka palveli kaikkia osaston aineita.

Unkarilainen laitos on siis yliopistomme vanhimpia humanistisia ainelaitoksia. Sen perustamista on pidettävä ajan oloissa melko voimakkaana hallinnollisena toimenpiteenä, etenkin kun otetaan huomioon, ettei unkarilainen ollut edes itsenäinen oppiaine ja ettei suurillakaan oppiaineilla ollut omaa laitosta. Se osoittaa unkarin opetuksen arvostusta silloisessa yliopistossamme. Pienenä kuriositeettina mainittakoon, että samana vuonna 1928 perustettiin historiallis-kielitieteelliseen osastoon myös toinen laitos, nimittäin saksalainen laitos. Saksan eli germaanisen filologian voi arvata olleen noihin aikoihin kieliaineista keskeisimpiä. Sen sijaan esim. suomen kielen laitos ja suomalais-ugrilainen laitos aloittivat toimintansa vasta 1956.

Juuri perustettu unkarilainen laitos sai runsaasti lahjoituksia. Kirjaston pohjaksi tuli Unkarin valtion 11. toukokuuta 1928 lahjoittama kirjakokoelma. Kalevalaseura päätti 3. joulukuuta pitämässään kokouksessa sijoittaa omistamansa, pääasiallisesti kielitieteellistä kirjallisuutta käsittävän professori Zsigmond Simonyi -vainajan kirjaston unkarilaiseen laitokseen. Seuraavan vuoden alussa Suomalaisuuden Liitto sijoitti Unkarin opetusministeriön ensimmäisen suomalais-ugrilaisen kulttuurikongressin yhteydessä järjestämän pedagogisen näyttelyn kokoelmia — oppikirjoja, opetusvälineitä ym. — unkarilaiseen laitokseen. Rehtorinkertomus lukuvuodelta 1928—29 mainitsee lisäksi sellaisia lahjoittajia kuin Magyar Nemzeti Szövetség, kolmannen suomalais-ugrilaisen kulttuurikokouksen unkarilainen toimikunta, Turáni Társaság, Unkarin kirjastollinen keskus, Unkarin

tiedeakatemia, Unkarin opetusministeriön kansanvalistusosasto, Ungarisches Institut an der Universität Berlin, Uusfilologinen yhdistys sekä aikakauslehtien Budapesti Szemle, Muzsika ja Revue des études hongroises toimitukset. Ensimmäisen lukuvuoden lopussa laitoksen kirjasto käsittikin jo 1800 nidettä ynnä suuren määrän eripainoksia. Sen lisäksi laitokseen tuli säännöllisesti 15 aikakauslehteä. Erikseen mainitaan, että Unkarin opetusministeriön kansanvalistusosasto oli lahjoittanut «yhden His Master's voice kaappigramofonin ja 34 kpl. levyllä unkarilaisia kansanlaulaja».

Laitoksen hoitajaksi määrättiin lehtori Weöres, joka piti kirjastoa auki kahtena päivänä viikossa yhteensä neljä tuntia. Myöhemminkin laitoksen kirjastoa on hoitanut unkarin lehtori. Laitoksen esimiehenä taas on toiminut suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori.

Seuraavan lukuvuoden 1929—30 rehtorinkertomus tietää mainita mm.: «Unkarilaisen laitoksen ohjesäännön vahvisti kansleri 20 p. marraskuuta sekä järjestyssäännöt konsistori 30 p. lokakuuta. Unkarin opetusministeri kreivi K. Klebelsberg kävi 5 p. toukokuuta laitoksessa ja ilmaisi olevansa tyytyväinen sen toimintaan. Kalusto on täydennetty hyllyillä, pöydillä, tuoleilla y. m.»

Näin siis käynnistyi unkarilaisen laitoksen toiminta 60 vuotta sitten. Laitos ei ollut eikä voinutkaan olla suuri. Tärkeintä oli, että se pystyi palvelemaan yliopiston unkarin opetusta ja varsinkin niitä opiskelijoita, jotka halusivat syventää ja monipuolistaa unkarin tietojaan ja taitojaan. Vaikuttaa siltä, että ajan oloihin nähden laitoksen kirjasto oli perustamisesta lähtien hyvin tarkoitustaan vastaava. Siihen kuului vankka annos tieteellistä kirjallisuutta unkarin kielen, kirjallisuuden ja historian tutkimuksen alalta, valikoima kaunokirjallisuutta ja yleisteoksia. Etenkin laitoksen runsas lehtivalikoima antoi sille ajanmukaisuuden leiman.

Weöresin jälkeen nimitettiin unkarin lehtoriksi Jenő Fazekas. Käytännössä virkaa hoidettiin kuitenkin pitkät ajat tilapäisin voimin. Niinpä juuri Unkarista palannut Budapestin yliopiston suomen lehtori Viljo Tervonen sai 1944 ryhtyä opettamaan yliopistossamme unkaria suomalaisille. Hänen jälkeensä virkaa hoiti monet vuodet pastori Lajos Garam.

Sodan aikana ja etenkin sodan jälkeen olivat yhteydet Unkariin sangen heikot. Kuitenkin unkarilainen laitos toimi, ja unkaria opetettiin. Fenougristiikan opiskelijoita, joille unkari oli pakollinen, oli hyvin vähän.

Mutta suomen kielen laudaturiin kuului yhden ns. etäsukukielen opinnot, ja useimmat valitsivat unkarin. Sodan jälkeen vallitsi kouluissa vaikea opettajapula, ja ehkä juuri tästä syystä oppikoulunopettajan pätevyyden tuottaville aloille tuli paljon opiskelijoita. Mitään karsintaahan ei ollut. Niinpä suomen opiskelijoitakin oli 50-luvulla moninkertainen määrä nykyiseen verrattuna. Tämä taas takasi sen, että myös unkarin tunneille riitti tulijoita. Vaatimuksiin kuuluivat lehtorin kurssin lisäksi professori Lauri Hakulisen unkarin kielihistorian luennot. Nämä luennot hän piti tiistai- ja torstaiaamuisin klo 8—9, mikä ehkä olikin ainoa todellinen numerus clausus unkarin opintoihin ja minkä vuoksi monet valitsivatkin unkarin sijasta mieluummin professori Erkki Itkosen lapin, mordvan, tšeremissin tai syrjäänin luennot. Joka tapauksessa sekä lehtori Garamin että professori Hakulisen auditoriot olivat täynnä. Hyvin monet jatkoivat unkarin opintojaan vielä vapaaehtoisilla jatkokursseilla. Yliopiston näkökulmasta katsoen unkarin harrastus ei siis suinkaan ollut lamassa noina vuosina, vaikka käytännön mahdollisuudet esim. vierailta Unkarissa olivat minimaaliset.

Kun 1956 perustettiin yliopiston suomen ja sen sukukielten ainelaitosten ja eräiden yliopiston ulkopuolisten suomen ja sukukielten aloilla toimivien laitosten yhteinen laitoskompleksi Castrenianum, sai myös unkarilainen laitos tilat uudessa yhteisössä, joka sijoittui yliopiston päärakennuksen uuden puolen neljänteen kerrokseen. Unkarilaisen laitoksen huone oli Castrenianumin eteläpäädyssä.

Suomen ja Unkarin välisen uuden kulttuurisopimuksen allekirjoittaminen kesällä 1959 merkitsi uuden aikakauden alkua myös unkarilaisen laitoksen historiassa. Sopimukseen sisältyvän lehtorivaihtopykälän perusteella Helsingin yliopisto sai jo samana syksynä uuden unkarin lehtorin, tohtori Ödön Lavothan. Samanaikaisesti stipendiaattien vaihto käynnistyi, ja unkarilaisessa laitoksessa alettiin nähdä yhä useammin unkarilaisia vieraita. Laitoksen kirjasto alkoi jälleen karttua, osaksi Unkarin valtion suurenmoisten lahjoitusten turvin, mutta osaksi myös yliopiston omien kirjamäärärahojen avulla.

Lavothan jälkeen unkarin lehtoreina täällä ovat toimineet István Nyirkos, László Szabó, László Keresztes, Tamás Márk, Valéria Révay ja nykyinen lehtorimme Márta Csepregi. Kaikki he ovat tehneet suuriarvoista työtä. On ennen kaikkea heidän ansiotaan, että unkarin harrastus yliopistossamme on koko ajan kasvanut ja syventynyt. He eivät ole tyytyneet

vain hoitamaan opetusvelvollisuuttaan, vaan ovat myös vapaa-aikanaan monin tavoin edistäneet työalaansa. He ovat mm. laatineet ja julkaisseet unkarin kielen oppikirjoja ja muita opiskelun apuneuvoja suomalaisia varten. Vielä 50-luvun lopulla ainoat unkarin opiskelun apuneuvot olivat Szinnyein kielioppi ja Lakón lukemisto, jotka sinänsä hyvin täyttivät sen tarkoituksen, mihin ne oli aiottukin, mutta esim. mitään alkeisoppikirjaa tai kunnollisia ajantasaisia sanakirjoja ei ollut. Nykyään unkarin opiskelijalla on käytössään runsaasti erilaisia alkeis- ja jatko-oppikirjoja, lukemistoja, kielioppeja ja sanakirjoja. Suurimmaksi osaksi ne ovat laitoksessamme toimineiden unkarin lehtoreiden laatimia.

Unkarilaisen laitoksen tilat vanhassa Castrenianumissa kävivät jo 60-luvun lopulla ahtaiksi. Tervetullutta parannusta merkitsi näin ollen muutto uusiin tiloihin, jotka saatiin Castrenianumin laajentuessa yliopiston päärakennuksen uuden puolen viidenteen kerrokseen 1974. Unkarilaisella laitoksella oli nyt käytössään kokonaan uusittu tilava seminaarihuone, jonne myös kirjasto mahtui, sekä oma työhuone lehtorille. On vain luonnollista, että nyttemmin tämäkin tila on osoittautunut riittämättömäksi. Pientä apua pahimpiin tilaongelmiin on kuitenkin saatu tänä syksynä.

Tilanahtaus on ikävä asia, mutta unkarilaisen laitoksen tapauksessa se on myös oire sangen myönteisestä kehityksestä. Viimeisten kymmenen vuoden aikana laitos on voinut kirjata tililleen monia edistysaskelia, jotka omalta osaltaan ovat kuormittaneet ja lopulta ylikuormittaneet laitoksen tiloja. Merkittävin tapahtuma sitten lehtoraatin perustamisen oli epäilemättä unkarin kielen ja kulttuurin vierailevan apulaisprofessorin toimen perustaminen 1983. Tämä huomattava kapasiteetin lisäys on avannut laitokselle aivan uusia toimintamahdollisuuksia ja samalla kohottanut sen tieteellistä arvovaltaa. Uusi apulaisprofessori teki mahdolliseksi senkin, että syksystä 1985 alkaen unkarin kieltä ja kirjallisuutta on voitu opiskella itsenäisenä oppiaineena. Siihen saakka unkarin opinnot olivat kuuluneet osana aineeseen nimeltä suomalais-ugrilainen kielentutkimus. Uusi aine on kehittynyt suotuisasti professori István Szathmárin asiantuntevassa ohjauksessa.

Viime vuosien saavutuksiin kuuluu myös opintorettekuntien vaihto Helsingin ja Budapestin yliopiston kesken. Nyttemmin vastavuoroisia opintoretkiä tehdään jo säännöllisesti. Retkien ohjelma on muotoutunut sangen täysipainoiseksi. Siihen kuuluu yleensä opiskelijoiden ja nuorten

tutkijain pitämiä esitelmiä ja alustuksia seminaarinluonteisissa tilaisuuksissa, tutustumista tieteellisiin laitoksiin ja muihin kulttuurikohteisiin, retki pääkaupungin ulkopuolelle sekä vapaamuotoisempaa ohjelmaa. Tällaisina opintoretket ovat osoittautuneet sekä hyödyllisiksi että virkistäviksi. Ne täydentävät sopivalla tavalla opinto-ohjelmaa ja suovat nuorille mahdollisuuden tutustua toisen maan vastaavan alan opiskelijoihin.

Näihin saakka unkarilaisen laitoksen toiminta on keskittynyt selvästi opetukseen. Tätä nykyä opetusta antaa apulaisprofessorin ja lehtorin lisäksi kaksi tuntiopettajaa. Säännöllisesti pidettäviä kursseja ovat unkarin kielien perus- ja jatkokurssit, intensiivikurssit, käännöskurssit, keskustelu- ja kielioppiharjoitukset, kielihistorian kurssi sekä unkarilaisen kirjallisuuden perus- ja jatkokurssi. Tämän lisäksi järjestetään pitemmälle ehtineille opiskelijoille vuosittain erikoiskursseja ja -luentosarjoja aiheista, jotka saattavat tarjota mielenkiintoista uutta jopa asiantuntijallekin. Esim. tämän lukuvuoden opinto-ohjelmasta voidaan poimia sellaisia aiheita kuin Unkarin kulttuurihistoria, unkarin kirjakieli valistus- ja reformiaikana, István Geleji Katonan tuotanto ja unkarin kirjakieli, tyyliuunnat Unkarin kirjallisuuden kolmen viime vuosikymmenen aikana, unkarin nykymurteet ja sosiolinguistiikka, unkarin sanajärjestys ja figuurit unkarissa.

Mutta yliopistolliseen laitokseen kuuluu opetuksen ohella välttämättömänä osana myös tutkimus. Valitettavasti en voi esittää otteita unkarilaisen laitoksen piirissä syntyneiden tieteellisten julkaisujen bibliografiasta samalla tavoin kuin opetusohjelmasta. Tämä johtuu yksinkertaisesti siitä, ettei tuollaista bibliografiaa ole olemassa. Se ei kuitenkaan ole merkki tieteellisen toiminnan puuttumisesta. Jos laadittaisiin luettelo niistä tutkimuksista, jotka on tehty unkarilaisessa laitoksessa tai joiden teossa on käytetty hyväksi unkarilaisen laitoksen kirjastoa tai henkilökunnan asiantuntemusta, luulen, että luettelo olisi pitkä ja käsittäisi suurimman osan kuluneiden kuuden vuosikymmenen aikana Suomessa ilmestyneistä unkarin kieltä koskevista tai sitä sivuavista tieteellisistä tutkimuksista. On kuitenkin tunnistettava yksi heikkous, joka saattaa pistää jonkun silmään tänä tiedeindikaattorien aikakautena: unkarilainen laitos ei ole tuottanut yhtään suomalaista väitöskirjaa. Sen sijaan kylläkin eräät unkarin lehtorit ovat täällä ollessaan ahkeroineet väitöskirjansa valmiiksi. Suomalaisen väittelijöiden puuttumiselle on kuitenkin luonnollinen selitys. Kuten äsken totesin, unkarin opinnot ovat näihin saakka kuuluneet osana suomalais-ugrilaiseen

kielentutkimukseen. Mikään ei ole estänyt nuoria fennougristeja erikoistumasta unkariin. On vain käynyt niin, että harvoja doktorandeja on enemmän viehättänyt jokin muu kohde, esimerkiksi lappi tai samojedi, joiden tutkimuksessa Suomella on vankat perinteet. Nyt kun unkarin asema oppiaineena on vahvistunut, on syytä toivoa, että tulevaisuudessa myös suomalainen unkarin tutkimus tuottaa tohtoritason opinnäytteitä.

Viimeaikainen kehitys antaa monessa suhteessa aiheen katsoa luottavaisesti tulevaisuuteen. Enkä tällöin tarkoita pelkästään äsken esittämäni unkarilaisen laitoksen sisäistä kehitystä, vaan ylimalkaan Suomen ja Unkarin välistä yhä vilkastuvaa ja monipuolistuvaa kanssakäymistä. Unkarin ja Suomen välinen kulttuurivaihto, eri alojen tieteellinen vuorovaikutus ja yhteistyö, erilaisten kansalaisjärjestöjen puitteissa tapahtuvat kosketukset, kauppa ja matkailu sekä monet muut kanssakäymisen muodot suotuisasti kehittyessään lisäävät myös kielen ja kulttuurin opetuksen ja tutkimisen tarvetta meillä. Tämä merkitsee haastetta 60-vuotiaalle laitokselle.

Parin viime vuoden ajan on keskusteltu siitä, tarvitsisiko Suomessa eri tahoilla ja eri aloilla harjoitettava Unkaria koskeva tieteellinen ja ehkä muukin kulttuuritoiminta jonkinlaisen katto-organisaation. Lähinnä Unkarin taholta on heitetty esiin ajatus erityisen «hungarologian keskuksen» perustamisesta. Esikuvana ovat silloin olleet ne hungarologian keskuksat, joita on perustettu esim. Pariisiin, Roomaan ja Hampuriin. Asiaa on selvitetty varsin laajasti sangen edustavassa asiantuntijapiirissä. Mielestäni tällöin on käynyt selvästi ilmi, että Suomessa «hungarologialla» on jo perinteisesti niin vahva asema, että mitään erityistä uutta hungarologian keskuksinstituuttia ei tarvita. Sen sijaan voisi hyvinkin olla paikallaan harkita jonkinlaista väljämutoista työryhmää tai neuvottelukuntaa tai toimikuntaa kaikkien maassamme hungarologian alalla toimivien instituutioiden ja yksityisten tutkijain tueksi. Jos tuollaisen yhteistoimintaelimen käytettävissä olisi riittävästi sihteerivoimaa, se voisi tehokkaasti toimia suomalaisen hungarologian hyväksi esim. keräämällä ja välittämällä tietoa eri alojen Unkariin liittyvistä hankkeista, hungarologian tutkijoista ja tutkimuksista, pitämällä yhteyttä Unkarissa toimiviin laitoksiin, auttamalla ja koordinoimalla luentovierailujen järjestämisessä, järjestämällä tieteidenvälisiä seminaareja ja symposiumeja. Tietooni on tullut, että jonkin aikaa toiminut epävirallinen hungarologiatoimikunta kokoontuu huomenna päättämään tällaisen yhteiselimen perustamisesta. Toivokaamme, että toimikunta päättyy

ratkaisuun, joka parhaalla mahdollisella tavalla tulee palvelemaan koko maan hungarologipiirejä.